

Карпатська балада

Карел Чапек

Переклад Володимира Лисенка

Буває, — зітхнув жандармський капітан Гавелка. — Часом зустрічаєш у злочинців отаку особливу совісність. Я багато чого міг би про це розповісти, але, мабуть, найбільше диво — це випадок з Юраєм Чупом. Стався він, коли я служив у Підкарпатті, в Ясині. Якось, січневою ніччю, надерлись ми у жида в корчмі. Пили окружний начальник, якийсь залізничний інспектор та інша чиста публіка. Ну і, звичайно ж, цигани. А знаєте, що за народ ці цигани!? Хамове поріддя, їй-богу. Починають грати "на вушко", усе ближче, все тісніше обступають тебе, пацюки кляті, все тихіше водять смичком і так зачаровують слух, що мало душу з тіла не виймають; по— моему, вся їхня музика — одна розпуста, страшна і незбагненна. Отож, прилипли вони до мене, я й очманів, ревів як олень, розкріїв багнетом стіл, бив склянки, горланив пісні, бився головою об стіну і готовий був чи то зарізати когось, чи то закохатися — не знаю: коли цигани зачарують тебе до краю, тут вже, голубчики мої, таке витворяти почнеш... Пам'ятаю, мене вже зовсім розвезло, і тут підступив до мене жид-корчмар та й каже, що надворі за дверима чекає на мене якийсь руснячок.

— Нехай собі чекає або приходить завтра! — загорлав я. — Нині не до нього — нині я ховаю свою молодість і оплакую свої надії; я без пам'яті закоханий в одну жінку, прекрасну й неприступну — грай же, розбійнику цигане, розвій мій смуток — Словом, плів я всяку нісенітницю — видно, з музикою завжди так: впадаєш у щиросердну тугу і жадаєш тільки напиться. Проїшов ще якийсь час, і знову до мене підійшов шинкар зі словами, що русин на вулиці всі ще чекає мене. Але я все ще не оплакав своєї молодості і не втопив у самородному вині свого смутку; я тільки махнув рукою, немов Чінгісхан який, — мовляв, все єдино, аби цигани грали. Що було далі — вже й не пригадаю, але коли під ранок я вибрався з корчми, на вулиці стояв тріскучий мороз, сніг під ногами дзвенів, як скло, а перед шинком стирчав русин у білих постолах, білих гатях і білому овечому кожусі. Угледівши мене, він низько вклонився і щось прохрипів.

— Чого тобі, братику? — кажу. — Будеш морочити голову — дам в зуби.

— Ясновельможний пане, — відказує русин, — послав мене сюди староста Волової Леготи. Там Марину Матейову вбили.

Я трохи протверезів; Волова Легота

— це село або, скажімо, гірський хутір на тринадцять хат, верст за тридцять від нас; словом, у зимову пору пройтися звідтіля — ще та розвага!

— Господи! — вигукнув я. — Та хто ж її убив?

— Я й убив, ясновельможний пане,

— покірно зізнався русин. — Юрай Чуп мене прозивають, Димитра Чупа син.

— І сам йдеш на себе доносити? — напустився я на нього.

— Староста звелів, — смиренно вимовив Юрай Чуп. — Юраю, — наказав,

— йди заяви жандармові, що убив Марину Матейову.

— Та за що ж ти її убив? — горлаю.

— Бог повелів, — пояснив Юрай так, начебто це розумілось саме собою.

— Бог повелів — убий Марину Матейо— ву, рідну сестру, одержиму бісом.

— Паралік тебе розбий, — вилаявся я, — то як же ти зі своєї Волової Леготи добрався?

— З Божою поміччю, — благочестиво відказав Юрай Чуп. — Господь мене зберігав, щоб я у снігах не згинув. Хай святиться ім'я Його!

Аби ви лише знали, що таке хурделиця у Карпатах, аби могли уявити собі двометрові замети — тоді б зрозуміли, як оце вбогому, хирлявому чоловічкові шість годин стовбичити перед корчмою на страшному морозі, щоб повідомити, що він, Юрай Чуп, убив негідну рабу Божу Марину Матейову. Не знаю, що ви зробили б на моєму місці, але я осінив себе хрестом; перехрестився і Юрай, а потім я його заарештував; умився снігом, начепив лижі, і ми з одним жандармом, на прізвище Кроупа, рушили у гори, до Волової Леготи. І якби сам жандармський полковник зупинив мене умовлянням: "Гавелко, дурна голово, нікуди ти не підеш, адже в такому снігу можна й життя втратить", — я б віддав честь і відповів: "Насмілюсь доповісти, пане полковнику, на те воля Господня". І пішов би далі. І Кроупа теж пішов би, бо народився він у Жижкові, а я ще не зустрічав жижківця, що упустив би випадок, хвастошів заради, побувати там, де пахне пригодою або дурістю. Словом, поїхали.

Не буду описувати нашу путь. Скажу тільки, що під кінець Кроупа від страху й втоми ридав, мов мале дитя, і разів двадцять у нас з'являлася думка: мовляв, справа — труба, нам звідси не вибратись. Коротше, тридцять верст ми йшли одинадцять годин, від темна до темна; я кажу це просто для того, щоб ви уявили собі, як нам дісталось. Жандарм — що кінь: якщо вже він падає лицем у сніг і пхикає, далі, мовляв, несила йти, то справи кепські, гірше не буває.

Я рухався, мов уві сні, і повторював одне: "Цей шлях подолав Юрай Чуп — чоловічок худенький, мов тріска, а ще він шість годин простояв на морозі, бо виконував наказ старости; Юрай Чуп у мокрих постолах, Юрай Чуп, захоплений сніжною заметіллю; Юрай Чуп, не полишений промислом Божим". Послухайте, якби ви побачили, що камінь котиться догори, а не донизу, то напевно вирішили б, що це чудо; але ніхто не вважав чудом хресний шлях Юрая Чупа, що йшов донести на самого себе. Але ж це був куди більш вагомий доказ якоїсь могутньої сили, ніж камінь, що котиться нагору. Зачекайте, не переривайте мене... отож, якщо хочете побачити чудо, то дивіться на людей, а не на камені.

Коли ми добрались до Волової Ле— готи, то були схожі на примар, і не знали, на якому ми світі. Стукаємо до хат; усі сплять, потім староста виліз з рушницею в руках, бородатий такий велетень. Побачив хто ми, став навколішки і у повній мовчанці почав знімати з нас лижі. Коли я тепер згадую про це, все мені ввижається химерним видом, урочистим і простим.

Ні слова не кажучи, староста повів нас до однієї з хат; у світлиці горіли дві свічі;

перед образом молилась жінка, вся у чорному; на постелі в білій сорочці лежала мертва Марина Матейова, шия в неї була розполосована ледве що не до хребців; страшна і притому надивовижу чиста рана, немов м'ясник обробляв поросю; і лице було нелюдськи біле: таке буває, коли кров витекла вся до останньої краплі.

Так само мовчки, староста повів нас до себе; а до його хати вже втиснулися одинадцять мужиків у кожухах — не знаю, чи пам'ятаєте ви, як смердять ці овечі кожухи: якось щемно і старозавітно. Староста посадив нас за стіл, відкашлявся, вклонився і мовив:

— Во ім'я Господа нашого печалує— мся про кончину раби Божої Марини Матейової. Хай змилується над нею Г о— сподь.

— Амінь, — вимовили одинадцять мужиків і перехрестились.

А староста продовжував:

— Два дні тому, вночі, чую: біля порога тихенько шкребеться хтось. Думав, лисиця, взяв рушницю і пішов до дверей. Відчинив, а на порозі жінка. Підняв її, а голова у неї назад і закинулась. Це була Марина Матейова — з перерізаним горлом. Від того вона нічого й сказати не могла.

Староста вніс Марину до хати і поклав на постіль; потім звелів пастухові сурмити в трембіту і скликати до нього всіх хазяїв Волової Леготи. Коли всі зібрались, звернувся до Марини і сказав:

— Марино Матейова, доки ти жива, дай нам свідчення, хто тебе убив. Марина Матейова, чи не я убив тебе?

Марина не могла показати головою, лиш очі прикрила.

— Марино, чи не був це сусід твій Волога, син Василя? Марина прикрила свої страдницькі очі.

— Марино Матейова, а чи не хазяїн Когут, на прізвисько Ванька, що стоїть тут, вчинив це? Чи не Мартін Дудаш, твій сусід? Марино, чи не Баран це був, по імені Шандор? Марино, стоїть отут Андрій Воробець, чи не він вчинив зло? Марино, от тепер перед тобою Клишко Безвухий, чи не він? І чи не цей мужик, чи не Штепан Бобот? Марино, а може, скоїв лихо Татка, лісник, син Михала Татки? Марино...

У цю хвилину розчинились двері, і увійшов Юрай Чуп, брат Марини Мате— йової. Марина здригнулась, очі в неї полізли з орбіт.

— Марино, — продовжував староста, — хто ж убив тебе? Чи не приходив сюди Федір, по імені Терентик? Але Марина вже не відповідала.

— Моліться! — мовив Юрай Чуп, і всі опустили навколішки. Нарешті староста підвівся і звелів:

— Впустіть сюди жінок!

— Рано ще, — втрутився старий Дудаш. — Покійна рабо Божа, Марино Матейова, во ім'я Бога, дай знак: чи не убив тебе Дюро, пастух? — Запала тиша.

— Марино Матейова, душа, що стала перед Господом, чи не Іван Той, Іванів син, убив тебе? — В усіх перехопило подих.

— Марино Матейова, в ім'я Бога живого, адже виходить, що убив тебе рідний брат,

Юрай Чуп?

— Я убив, — сказав Юрай Чуп. — Господь повелів мені: убий Марину, у неї вселився злий дух.

— Закрийте їй очі, — наказав староста. — А ти, Юраю, підеш тепер у Яси— ню і з'явишся до жандармів. Убив, скажеш, Марину Матейову. І до тієї пори не присядеш і крихти в рот не візьмеш. Йди, Юраю!

По цих словах староста відчинив двері і впустив до хати жінок, щоб вони оплакали покійницю.

Дотепер не розумію, чи від цих овечих кожухів, чи від втоми, але в тім, що я бачив і чув, було так багато разючої краси, а може — величі! Я мусив вийти на мороз, бо в мене паморочилась голова. Їй-Богу, щось росло в душі, немов обов'язок велів мені піднятися і сказати: "Люди Божі, Божі люди! Ми будемо судити Юрая Чупа світським судом, але у вас живе закон Божий". Я готовий був низько вклонитися їм, але жандармові цього робити не личить. Тому я вийшов геть і так довго себе костерив, аж поки знову не віднайшов свою жандармську душу.

Знаєте, наша служба — ремесло грубе. Ранком знайшов я у Чупа в халупі доларові папірці, що покійниця Марина одержувала від чоловіка з Америки. Зрозуміло, довелось про це доповісти. Ну, в суді й сфабрикували справу про убивство з метою пограбування, і Юрая присудили до страти через повішення. Але особисто мене ніхто не переконає, що той свій хресний шлях він пройшов лиш своєю волею. Мені добре відомо, що в силах людських, а що вище людських сил. І, здається, тепер я трішки уявляю собі, що таке суд Божий.